

De zending van Charpentier

DANIËL VANACKER

In de nacht van 30 april op 1 mei 1918 liep korporaal Jules Charpentier aan het IJzerfront over naar de Duitse linies. Hij deed dit in opdracht van de frontbeweging. Vital Haesaert en Marcel Torreele waren zijn gidsen. Ook Jules' vriend Karel De Schaepdrijver trok mee evenals Bernard Coolen. Enkele nachten later, op 4 mei, volgde de novice-dominikaan Carlos Van Sante in opdracht van Cyriel Verschaeve. Joris Van Severen bedacht deze overlopers naderhand met de eretitel van „sublieme deserteurs”. In de Vlaamse Beweging en haar geschiedschrijving ontstond er over deze missie een aanhoudende kontroverse.

De zending van Charpentier roept twee paar vragen op. Welke opdracht kreeg deze afgezant en hoe voerde hij zijn missie uit? De discussie gaat hier vooral over de vraag hoe de frontbeweging stond tegenover het aktivisme in het bezette gebied en het defaitisme in het IJzerleger. Om deze vragen te beantwoorden is het noodzakelijk na te gaan, wanneer en waarom de leiding van de frontbeweging de beslissing nam een afgezant naar het bezette Vlaanderen te sturen.

Arthur De Bruyne, bekend als de onvermoeibare kroniekschrijver van *'t Pallieterke* (E. de V.) en de verdienstelijke biograaf van Joris Van Severen en Lodewijk Dosfel, heeft over „Jules Charpentier, afgezant van de frontbeweging” een interessant boek gepubliceerd¹. Daarin sluit hij zich aan bij het standpunt dat Charpentier zich aan de geest van zijn opdracht gehouden heeft en keert hij zich tegen Hendrik Borginon die steeds volhield dat Charpentier zijn boekje te buiten ging. De versie van Charpentier haalt De Bruyne vooral uit een ongedateerde nota van Charpentier - die hij in 1919 situeert - en een uitvoerig interview dat de auteur met hem had in 1971. De versie-Borginon vindt men in een brief van Filip De Pillecyn aan Charpentier d.d. 6 januari 1919 en een uitgebreide replek van Borginon op het interview van 1971. Alleen al de publicatie van deze documenten maakt De Bruynes boek belangrijk.

Wie deze stukken naast elkaar legt, komt een beetje in een welles-nietes terecht. Geen van beide versies kan echt overtuigen, omdat het woord van de ene

1. A. DE BRUYNE, *Jules Charpentier, afgezant van de frontbeweging*, De Nederlanden, Antwerpen 1989, 240 blz. plus foto's.

tegenover het woord van de andere staat. De frontbeweging was immers een klandestiene organisatie die zo weinig mogelijk op papier zette, wat de historische discussie sterk bemoeilijkt. Gelukkig beschikken we over enkele andere bronnen die licht in deze duisternis kunnen werpen. Een hele reeks documenten uit het Duitse legerarchief bv. werden reeds kort na de oorlog gepubliceerd door de beruchte Rudiger (A. Wullus). Zijn vlaamsvijandige bedoelingen noch de Duitse oorsprong van zijn stukken doen iets af van hun authenticiteit of waarde. In het archief van het Duitse ministerie van Buitenlandse Zaken vonden we zelf een nog onbekende nota die Debeuckelaere na zijn gevangenneming in september 1918 opgesteld heeft. Vooral op basis van deze tekst willen we, n.a.v. het boek van Arthur De Bruyne, de hele kontroverse nog eens doornemen en proberen een sluitende interpretatie af te leveren².

De documenten

De voornaamste documenten uit het oorlogsjaar 1918 zijn (verder zullen we met de gebruikte hoofdletters naar deze documenten verwijzen):

- A. De ondervraging van de vijf deserteurs door kapitein Staehle op 2 mei³.
- B. De ondervraging van de vijf deserteurs door kapitein Staehle op 5 mei⁴.
- C. De toespraak van J. Charpentier tot de Gevolmachtigden van de Raad van Vlaanderen op 10 mei⁵.
- D. De toespraak van K. De Schaepdrijver tot de Gevolmachtigden van de Raad van Vlaanderen op 10 mei⁶.
- E. De discussie van J. Charpentier en K. De Schaepdrijver met de Gevolmachtigden op 10 mei⁷.

2. RUDIGER, *Un livre noir de la trahison activiste*, Brussel s.d. (1920) en vooral *Flamenpolitik, Suprême espoir allemand de domination en Belgique*, Brussel 1921, en de verschillende Nederlandse versie *Flamenpolitik, Het Duitsch annexionisme in België en het aktivistisch landverraad in hun waar daglicht*, Brussel 1922. Rudigers documenten werden na de oorlog ontvreemd uit het archief van de „Oberste Heeresleitung“ in Potsdam (RUDIGER, *Pour la Belgique*, Brussel 1925, pp. 47 e.v.). Wat in het archief van het Duitse ministerie van Buitenlandse Zaken (de „Wilhelmstrasse“) op België betrekking heeft, werd door het N.F.W.O. op microfilm ter beschikking gesteld van de Belgische universiteiten. Naar deze films verwijzen we verder als AA („Auswärtiges Amt“). Van belang voor ons onderzoek zijn de films 199 en 200 (BRUG); die bevatten uit Belgien nr. 63/reel 44 de nrs. 619/1-15 resp. 619/2-16. Met dank aan Carlos Van Louwe voor zijn opbouwende kritiek.

3. Franse vertaling in RUDIGER 1921, pp. 259-265.

4. AA 199; Franse vertaling in RUDIGER 1921, pp. 265-268.

5. *Het Archief van den Raad van Vlaanderen*, Brussel 1929, pp. 127-130; ook in A. FAINGNAERT, *Verraad of zelfverdediging*, Kapellen 1932, pp. 772-777, en in RUDIGER 1922, pp. 153-159.

6. *Het Archief* 1929, pp. 130-133; gedeeltelijk in FAINGNAERT 1932, pp. 778-780.

7. *Het Archief* 1929, pp. 123-127.

F. Een rapport van R.P. Oszwald van 11 mei over de propaganda aan het front⁸.

G. Een tekst „Onze voorwaarden”, s.d., toegeschreven aan A. Debeuckelaere⁹.

H. Het pamflet „Vlaamsche Soldaten!” s.d., getekend door Yzerjongen (J. Charpentier), opgemaakt als verslag aan de frontleiding¹⁰.

I. Stelregel van de Legervergadering van 20 juni¹¹.

J. De ondervraging van A. Debeuckelaere door kapitein Staehle op 24 september¹²

K. Een rapport van A. Debeuckelaere, gedateerd 26 september¹³.

L. Het pamflet „Vlaamsche soldaten”, s.d., toegeschreven aan A. Debeuckelaere¹⁴.

Het is evident dat men al deze stukken kritisch moet lezen. Dat geldt echter nog meer voor de dokumenten die na de oorlog vervaardigd werden. Hilaire Gravez, lid van de Legervergadering, schrijft bv. in zijn herinneringen dat de frontbeweging pas een afvaardiging naar het bezette gebied stuurde, toen Frans Van Cauwelaert weigerde de frontbrieven te publiceren of aan de activisten door te spelen. Welnu, Van Cauwelaert reisde pas op 3 mei naar het front af: toen zat Charpentier al lang aan de overkant¹⁵!

De frontleiders gaven vaak onbewust een verkeerde voorstelling van de feiten. De standpunten binnen de frontbeweging, kollektief en individueel, evolueer-

8. R.P. OSZWALD, *Bericht über das bisherige Ergebnis der Front-Propaganda*, 11.05.18 (AA 199).

9. Samenvatting in J. TORFS, *De controversen over de zending van J. Charpentier*, in R. DE SCHRYVER (red.), *De Vlaamse Beweging tijdens de Eerste Wereldoorlog*, Leuven 1974, pp. 131-132; ook verwijzingen in H.J. ELIAS, *25 jaar Vlaamse Beweging*, Antwerpen-Utrecht 1971, I, p. 136 (noot 52) en 149 (noot 64).

10. RUDIGER 1922, pp. 180-181 (gedeeltelijke facsimile in IB. 178).

11. RUDIGER 1922, p. 198; datum in RUDIGER 1921, p. 335.

12. Facsimile in RUDIGER 1922, pp. 201-203.

13. A. DEBEUCKELAERE, *Stand der flämischen Bewegung an der belgischen Front* 26.09.18 (AA 200). De datum is deze van de vertaling; de tekst zelf moet op 21 of 22 september geschreven zijn en gaat het verslag van Staehle (J) dus vooraf.

14. RUDIGER 1922, pp. 206-207; facsimile van de Duitse vertaling in J. WULLUS-RUDIGER, *En marge de la politique belge*, Brussel 1957, p. 434 (met de vermelding: „Verfasst durch kriegsgef. Korporal Dr. De Beuckelaere, Führer der flämischen Frontpartei” — de Duitse dokumenten spreken doorgaans altijd van „Frontpartei” en niet van „Frontbewegung” zoals men zou verwachten; ze noemen de fronters ook steevast „Aktivisten”).

15. H. GRAVEZ, *De Vlaamsche Frontbeweging, Tijdingen van den Raad van Vlaanderen* 1933, pp. 84-85. In de hele „frontliteratuur” leest men nergens de precieze datum van het onderhoud van Van Cauwelaert met de kopstukken van de frontbeweging. De vertrekdatum van 3 mei vindt men bij T. LUYKX (*Dr. Alfons Van de Perre en zijn tijd*, Antwerpen/Utrecht 1972, p. 156, noot 155) en M. VAN MECHELEN (*Kroniek van Frans Van Cauwelaert*, Beveren 1980, p. 76).

den immers zoals ook de gemoedsstemming onder de Vlaamse soldaten wisselde onder invloed van diverse externe en interne factoren. Dit maakte het voor de betrokkenen moeilijk om na de oorlog, zonder te beschikken over verslagboeken, dagboeken of andere notities, de precieze ontwikkeling van de frontbeweging te reconstrueren.

De waarheid werd ook bewust geweld aangedaan. Tegen het einde van de oorlog en zeker na de oorlog vermeed de frontbeweging angstvallig elke publieke associatie met defaitisme of aktivisme, omdat ze deze uit taktisch oogpunt ongewenst achtte¹⁶. Dit heeft ongetwijfeld tot de vorming van selectieve geheugens bijgedragen. Bovendien gold in de frontbeweging steeds als regel: „alle betichtingen ontkennen die niet rotsvast bewezen waren” (Borginon). Deze taktiek bleek zelfs nog in 1922 perfect te werken, toen Debeuckelaere wegens defaitisme aan het front voor de krijgsraad gedaagd werd. Op zijn proces kwam een lange rij fronters getuigen dat ze nauwelijks iets over de frontbeweging gehoord hadden. Debeuckelaere werd vrijgesproken¹⁷. Hoewel we het nut van deze taktiek dus moeilijk kunnen betwisten, rijst toch de vraag of het voor de betrokkenen uiteindelijk nog mogelijk was „Wahrheit” en „Dichtung” uit elkaar te houden.

Op het proces van Debeuckelaere werd bv. de waarachtigheid betwist van het verslag van zijn verhoor door de Duitse officier Staehle (J). Nog in 1967 verklaarde Debeuckelaere dat dit verslag onnauwkeurig was. Zo loochende hij „met de meeste stelligheid gesproken te hebben over een sommatie aan de Belgische regering of een plan om een militaire staatsgreep op touw te zetten”¹⁸. Kan men het Debeuckelaere kwalijk nemen dat hij zich niet meer herinnerde, dat hij in 1918 zelf neergeschreven had (K) wat hij een halve eeuw later zo stellig loochende?

16. Al in oktober 1918 reageerde De Pillecyn, die Debeuckelaere als ruwaard opgevolgd was, met een scherpe lezersbrief toen *Het Belgisch Dagblad* hem over één kam scheerde met het *Vlaamsch-Belgisch Verbond* en het aktivisme: „Dat mijn aanwezigheid hier ten minste zoo goed een brevet is van werkelijk patriot[t]isme als het geschreeuw van vele ersatz-journalisten” (*Vrij België* 18.10.18). Begin 1919 distantieerde de frontleiding („Yzer”) zich openlijk van het aktivisme: „De frontbeweging is aan het aktivisme vreemd gebleven, zoowel in haar ontstaan als in hare werkwijze en verdere ontplooiing” (*Ons Vaderland* 12.01.19). In de praktijk was het standpunt veel genuanceerder. Bij de stichting van de Frontpartij antwoordde Debeuckelaere op de vraag welk standpunt de partij tegenover de aktivisten innam: „Wie Vlaanderland heeft gediend ontvangen wij met open armen” (*Ons Vaderland* 23.06.19).

17. DE BRUYNE 1989, pp. 87-90, 138. De officiële stukken van het proces-Debeuckelaere (het „Geelboek” met de akte van beschuldiging (01.08.22) en een nog onontgonnen bundel verklaringen) vindt men in het AMVC D22502/D.

18. ELIAS 1971, I, p. 150.

Hoe betrouwbaar is de verklaring van Debeuckelaere van 26 september (K)? Vooreerst gaat het om een tekst die Debeuckelaere zelf opgesteld heeft, nauwelijks vijf maanden na de zending van Charpentier. Wie kon er beter dan Debeuckelaere weten hoe hij de opdracht van de Legervergadering aan Charpentier doorgegeven had? De ruwaard was een sterke persoonlijkheid. Borginon getuigde over hem: „Van wat de Legervergadering besloten had zou Debeuckelaere, minder dan wie ook, zijn afgeweken, op het front niet, noch als krijgsgevangene, noch na zijn terugkeer uit Duitsland. Niemand die hem kent zal deze verdenking bijtreden”. Ook De Duitsers merkten dat Debeuckelaere van een ander kaliber was dan de overlopers. „Der Gefangene macht einen ruhigen, ernstigen und zielbewussten Eindruck”, noteerde kapitein Staehle, „Seine Auffassungen stehen auf einer höheren Stufe als diejenigen der vier Abgesandten von Mai ds. Js.” (J). Toen Debeuckelaere na de oorlog voor de krijgsraad gedaagd werd, was hij bereid de volledige verantwoordelijkheid voor de hele frontbeweging op zich te nemen, maar liet de beslissing aan het partijbestuur over¹⁹.

Toch moet men er rekening mee houden dat Debeuckelaere zijn tekst ter attentie van de Duitsers schreef. Hij wilde hen wellicht niet alles vertellen en zal zijn verslag ook wel aangepast hebben in functie van wat hij van de Duitsers wenste te bekomen. Maar over zijn concrete bedoelingen moest de ruwaard toch duidelijk zijn - en dat punt interesseert ons het meest.

De beslissing

De kronologie van de besluitvorming inzake de missie laat toe deze in een concreter politiek en militair kader te situeren. Daarover verklaarden de overlopers (B): „Die Entsendung einer Abordnung an den Rat von Flandern steht schon seit drei Monaten in Erwägung, jedoch konnte unter den Mitgliedern des Oberausschusses noch keine Einigkeit erzielt werden, da ein Teil Bedenken trug, soweit zu gehen. Vor drei Wochen kam diese Einigkeit zustande, und es wurde vor 14 Tagen ein Versuch des Ueberlaufens bei Diksmuide gemacht; der indessen misslang”. Dit betekent dat de discussie begin februari begon, dat begin april de beslissing viel en dat midden april de eerste poging gewaagd werd²⁰. Hoe was en evolueerde in die periode het standpunt van de frontbe-

19. DE BRUYNE 1989, pp. 141 en 138.

20. Charpentier heeft later de naam gesuggereerd van de eerste bode: Filip De Pillecyn, sekretaris van de Legervergadering (*De Noorderklok* 15.11.31; licht afwijkend handschrift in DE BRUYNE 1989, pp. 207-211). Het falen van De Pillecyn schreef Charpentier in 1931 toe aan schrik; in 1974 verwees hij naar de onbekendheid van de artillerist De Pillecyn met het terrein (TORFS 1974, p. 130). Charpentier zelf kreeg twee man mee om hem door de voorlinie te loodsen.

weging tegenover de oorlog, de Belgische regering, het aktivisme en Duitsland?

Hoe dacht de Legervergadering begin 1918 over de oorlog? Volgens Debeuckelaere (K) stond de frontbeweging tegenover twee vijanden. Als soldaten vochten ze tegen de Duitse bezetter, als Vlamingen tegen de Belgische regering. De voorbije winter had de frontbeweging geprobeerd haar macht aan de Belgische regering te demonstreren. Dit had wel indruk gemaakt maar geen concrete resultaten opgeleverd. Le Havre ging op geen enkele van haar eisen in, ook niet toen de frontbeweging dreigde de toestanden aan het front in het bezette België bekend te maken. „So blieb die Regierung unser Feind”.

Anderzijds bleef Duitsland een vijand zolang hij België niet ontruimde en schadeloos stelde. Zodra de Duitsers een bindende verklaring over de ontruiming en vergoeding van België zouden afleggen, was er voor de frontbeweging geen reden meer om de strijd verder te zetten. Dan zou ze ervoor zorgen dat de Belgische regering het Duitse bod aannam. In elk geval zou de frontbeweging dan weigeren verder te vechten. „Um dieses Ziel zu erreichen”, zo schrijft Debeuckelaere, „wurde also beschlossen, Charpentier [...] nach dem besetzten Belgien zu entsenden”.

De voorkeur voor een aparte vredesregeling tussen België en Duitsland was geïnspireerd door de vrees dat de oorlog verlengd zou worden om de belangen van de Entente te dienen. Daartoe waren de Vlaamse frontsoldaten niet bereid. Joris Van Severen, lid van de Legervergadering, legde het op 9 juni uit aan Marie Belpaire: „De jongens waren [...] ontmoedigd, misnoegd over den langen duur van den oorlog. Men had, reeds in 1917, vrede kunnen sluiten. Clemenceau en Lloyd George hadden zulks belet. Men streed niet meer voor 't eigen land, maar voor vreemde belangen”. De konklusie lag voor de hand. „Ons besluit was dan ook”, zo schreef later Hilaire Gravez, „dat een oorlog zonder overwinnaars, eindigend bij vergelijk, waarbij Duitschland verplicht werd ons land te ontruimen en te herstellen, en waardoor ook de Fransche macht niet overweldigend werd, voor ons het best was”²¹.

21. M.E. BELPAIRE, *Gestalten in 't verleden*, Brugge 1947, p. 349; GRAVEZ 1933, p. 82. De frontbeweging deelde het wantrouwen t.o.v. de oorlogsobjektieven van de Entente met koning Albert. M. Belpaire noteerde reeds op 4 april uit de mond van een vertrouwensman van het Hof: „België, meegesleept door machtige naburen, had geen vrijheid van beweging. Tot het bittere einde moest het meestrijden. Voor belangen die vreemd waren aan zijn belang. Voor Elzas-Lotharingen bij voorbeeld” (BELPAIRE 1947, pp. 334-335). Het idee van een afzonderlijke vrede met Duitsland kon geïnspireerd zijn door de vrede van Brest-Litovsk (3 maart 1918) tussen de centrale machten en de Russische bolsjeviken. De „frontliteratuur” bevat echter geen suggesties in deze richting. Buitenlandse inspiratie vond de frontbeweging eerder bij de Ieren en de Tsjechen van Masyk die met de Entente tegen Oostenrijk vochten en de eerste „sublieme deserteurs” waren.

Een literaire bron geeft ons nog meer uitleg over dit standpunt. Volgens de roman *Eer Vlaanderen vergaat* van Jozef Simons, een vriend van Filip De Pillecyn, geloofde de frontleiding in 1918 niet meer in een Duitse overwinning. Dan bleven er slechts twee mogelijkheden over: ofwel een overwinning van de Entente, wat tot de versterking van de Franse invloed in ons land moest leiden, ofwel een vrede door vergelijk. In beide gevallen was het voor de Vlaamse soldaten zinloos nog hard tegen de Duitsers te vechten²².

De frontbeweging had zich reeds verscheidene keren en op verschillende wijzen tot de koning en de regering gewend. De eerste open brief aan koning Albert dateert van 11 juli 1917. Toen daar geen bevredigend antwoord op kwam, volgde in augustus een tweede brief. In oktober werd het programma van de frontbeweging op punt gezet in het pamflet *Vlaanderens dageraad aan den IJzer*. Vanaf het najaar 1917 kwamen er achter het front enkele betogingen op straat, met duizenden soldaten, en werden er „vliegtochten” georganiseerd om de streek vol te hangen en te schilderen met de leuzen van de beweging. Met de Vlaamse ministers had de beweging diverse directe en indirecte kontakten gehad. Er was zelfs een brief aan de landen van de Entente geschreven om hen te wijzen op de dubbele nationaliteit van de Belgische bevolking. Dit alles had echter niet tot de gevraagde erkenning van de frontbeweging geleid, laat staan tot inwilliging van haar eisen. Integendeel, de overheid bleef de flaminganten aan het front allerlei moeilijkheden aandoen. Welke aktiemiddelen bleven er dan nog over? Er was sprake van opstand en zelfs van een bestorming van het *Grand Quartier Général*, maar de Legervergadering vreesde dat de Duitsers daarvan gebruik zouden maken om door te breken, het Belgisch leger in te sluiten of te vernietigen en heel ons land te beheersen²³.

De stemming tegen de regering keerde zich zelfs tegen een gematigd flamingant als Frans Van Cauwelaert. Met hem verschilde de frontbeweging niet al-

22. Ivo DRAULANS (pseudoniem van Jozef SIMONS), *Eer Vlaanderen vergaat*, Brussel/Turnhout 1927, p. 133 en vooral pp. 140-151. Dit boek voltooide Simons in maart 1923. Het was wellicht zijn bedoeling het bestaan van de frontbeweging — die het jaar ervoor op het proces-Debeuckelaere ontkend was — te bevestigen, zij het met een roman, omdat de hoofdrolspelers nog onherkenbaar moesten blijven. Simons bezorgde de tekst aan het tijdschrift *Vlaanderen*, dat het verhaal niet publiceerde. Zijn zoon Ludo Simons veronderstelt o.i. terecht dat het boek voor deze redactie te genuanceerd en onvoldoende anti-Belgisch was („*Eer Vlaanderen vergaat*”, in: *Wetenschappelijke Tijdingen* 1966, p. 246). Ward Hermans vond het boek „meer geschiedenis nog dan roman” (ID. 1972, p. 241). Volgens H. Borginon stond deze roman „meestal zeer ver van de werkelijke toedracht” (ID. 1972, p. 295).

23. Het meest informatieve overzicht van de frontbeweging blijft nog steeds L. SCHEPENS, *Frontbeweging*, in: *Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, Tielt/Utrecht 1973, I, pp. 541-555. Het idee van een opstand vindt men in diverse bronnen vermeld, bv. in GRAVEZ 1933, p. 82 en in BELPAIRE 1947, pp. 324, 330, 351.

leen van mening over het programma, maar ook over de tactiek. Op 18 april voer Filip De Pillecyn in *Ons Vaderland* scherp uit tegen Van Cauwelaert, die alleen wou samenwerken met de Vlamingen aan het front en de zg. passieven in het bezette gebied: „Wij kunnen echter niet aannemen dat over zooveel werkzame flaminganten uit het bezette gebied, in één adem, zonder onderscheid met Raad van Vlaanderen en consoorten, onder het gezamenlijke etiket van „activist” den staf worde gebroken”. Toen De Pillecyn dit schreef, maakte hij zich vermoedelijk al klaar om deze werkzame flaminganten op te zoeken.

Begin mei bracht Van Cauwelaert een bezoek aan de leiders van de frontbeweging; hij werd slecht ontvangen. Beide partijen bleken het alleen eens te zijn over de invoering van Vlaamse en Waalse regimenten; inzake de Vlaamse Hogeschool en het zelfbestuur liepen de meningen uiteen. Over zijn bezoek schreef Van Cauwelaert: „Hun gemoed was vol bitterheid over het onbegrip dat de regering steeds tegenover onze Vlaamse noden bleef tonen en de onrechtvaardige en onwaardige wijze op welke de legeroverheden tegenover de Vlaamse intellectuelen en ieder uiting van Vlaamsgezindheid waren opgetreden”. Na dit bezoek meldde Borginon aan Dr. Van de Perre: „Thans is het zeker geworden dat wij van de regering tijdens de oorlog niets afdoende zullen bekomen, omdat zij nu voelt dat het front achteruit de vereiste steun mist”²⁴.

De breuk met de regering meldde de frontleiding aan de achterban in het pamflet „Vlamingen”. Dit windt er geen doekjes om: „De Regeering weigert onze rechten te erkennen. Zij zal onze macht voelen, zij heeft het zelf zoo gewild”. Verder verklaarde dit pamflet de Belgische regering vervallen — net zoals de activisten gedaan hadden — en kondigde het aan dat de frontbeweging elders bondgenoten ging zoeken:

„Tot in de Fransche kerkers, tot in de vluchtelingsoorden, van Frankrijk, Engeland en Holland, tot in de kampen van Vlaamsche krijgsgevangenen, tot in het kleinste hoekje van het bezette België, moet slechts één ordewoord weergalmen, een krachtige roep van den volkswil aan een onwettige, oneerlijke Regeering.

24. R. DE SCHRYVER (red.), *Uit het archief van Frans Van Cauwelaert I*, Antwerpen 1971, p. 341; brief H. Borginon aan A. Van de Perre 19.05.18 (geciteerd in M. CORDEMANS, *Dr. A. Van de Perre's oorlogsjaren*, Wetteren 1963, p. 595). Bij zijn bezoek wees Van Cauwelaert de frontleiders op „het nadeel dat onbeheerste uitingen op dat ogenblik aan onze zaak konden veroorzaken”. We vermoeden dat deze wijselijk zwegen over het vertrek van Charpentier. De Vlaamse onenigheid drong ook door tot Marie Belpaire in De Panne. „Hoe nietig, hoe pijnlijk waren”, schreef ze eind april, „de inwendige krakeelen van Vlaming tot Vlaming, de activistendrijverijen! Dit werd ons, tot in 't hevigste van den strijd, niet gespaard” (BELPAIRE 1947, p. 340).

Vlaanderens diep vernederde oorden vragen daden en geen woorden''²⁵.

Het sturen van een afgevaardigde naar de gematigde activisten in het bezette gebied was de logische konsekwentie van de Belgische impasse én van de scheiding der wegen tussen Van Cauwelaert en de frontbeweging²⁶.

Hoe stond de frontbeweging tegenover het aktivisme? Reeds in oktober 1917 had het programma-pamflet *Vlaanderens dageraad aan den IJzer* de activisten onderscheiden volgens hun motieven:

„De voorlinie is niet van zin recht te houden wat eer of baatzucht voor zichzelf mogen opgetimmerd hebben, onder voorwendsel van Vlaamschgezindheid of ontoereikenden te handhaven op de plaatsen in hoogeschool en elders, welke zij, ook met een rechtschapen inzicht zouden aanvaard hebben, zonder dat wezenlijke bevoegdheid er hen voor aanwijst. Evenmin zien wij met voldoening dat over 't hoofd heen der vrouwde voormannen onzer beweging, 't recht om te spreken en te handelen in Vlaanderens naam zich wordt aangematigd door lieden die daartoe niet de minste machtiging bezitten. Onpartijdig genoeg om oordeelvelling tot na vollediger inlichting uit te stellen, houden wij er niettemin aan tusschen ons en o.a. den Raad van Vlaanderen de schreef te trekken met onmiskenbare duidelijkheid''.

De frontleiding aanvaardde wel de vervlaamsing van de Gentse universiteit tijdens de oorlog („door rechtschapen en onverdenkbare Vlaamsche voormannen aangenomen''), doch geloofde niet in de leefbaarheid van een onafhankelijk Vlaanderen. Federalisme in een neutraal België („een vrij Vlaanderen in een vrij onafhankelijk België'') was voor haar de oplossing. De frontleiding verwierp alle politieke, militaire of economische bondgenootschappen. „Nooit zal ons Volk derhalve vrede hebben met eene Belgische politiek die zou neerkomen op opene of bedekte ondergeschiktheid van 't land, 't zij aan Duitschland, 't zij aan eenige andere mogendheid''. Daarmee zat ze op dezelfde golf-lengte als de unionistische activisten en verschilde ze fundamenteel van mening met de Jong-Vlamingen — de meerderheid in de Raad van Vlaanderen —, die lang op een Duitse overwinning hoopten en Duitse invloed aanvaardden. In

25. Tekst in K. DE SCHAEPRUIJVER en J. CHARPENTIER, *Vlaanderens weezang aan den IJzer*, Kortrijk 1918, p. 84; datering in AMVC D22502/D, Geelboek 1922, p. 50.

26. Of zoals Borginon later schreef: „De Daad: meestal waren diegenen die er het luïdst om riepen met de aard en vorm daarvan niet in 't klare. Wilde voorstellen werden hier en daar geoperd, maar telkens prompt door de leiding afgewezen. Gaandeweg concretiseerde dit zich in het leggen van een rechtstreeks kontakt met de activisten in bezet België'' (DE BRUYNE 1989, p. 130).

de afkeer voor de Raad van Vlaanderen speelde vermoedelijk ook de ophefmakende reis naar Berlijn (maart 1917) een belangrijke rol²⁷.

In het voorjaar van 1918 deed zich in het aktivisme een belangrijke evolutie voor, zoals de frontsoldaten ook konden leren uit de kranten, vlugschriften en foto's waarmee de Duitsers de Belgische linies begonnen te bestoken. Begin februari raakte in de Belgische linies bekend dat de Raad van Vlaanderen de zelfstandigheid van Vlaanderen uitgeroepen had. De aktivisten (b)leken dus veel meer te bereiken dan de frontsoldaten die hun vaderlandse plicht vervulden. Staehle rapporteerde met voldoening over de overlopers: „Ungeheuchelt ist jedenfalls ihre Bewunderung für das, was Deutschland in diesem Kriege geleistet hat, und ihre Genugtuung darüber, dass Deutschland, der Feind ihres Landes, ihnen das gegeben hat, was sie in Jahrzehnten von ihren Brüdern nicht erreichen konnten” (B).

Voor zover de standpunten van de frontleiding uit de sterk gecensureerde editoriaalen van *Ons Vaderland* af te lezen vallen, was ze begin 1918 nog voorwaardelijk loyaal, d.w.z. ze laakte de Raad van Vlaanderen die de Belgische regering vervallen verklaard en het koninkrijk Vlaanderen uitgeroepen had — zo had men de afkondiging van Vlaanderens zelfstandigheid begrepen —, maar eiste ze dat haar trouw terzelfdertijd met de onmiddellijke en volledige erkenning van de Vlaamse rechten beloond werd. Tegen de Gevolmachtigden, „de ministers van het Voorlopig Bewind” van wie de benoeming door de Duitse gouverneur-generaal bekrachtigd moest worden, stond de krant erg wantrouwig²⁸.

27. *Open brieven en vertoogschriften van de Vlaamsche frontbeweging*, Diksmuide 1939, pp. 46-49. Het Berlijnse bezwaar tegen de Raad van Vlaanderen wordt treffend verwoord in Simons' roman: „Wat de menschen in den vreemde, en ook onze soldaten, het best van Borms kennen, is zijn foto met de Deutsche pinhelmen naast zich. De Duitscher is toch de vijand van ons volk en van ons leger. Achter Borms zult ge ze nooit krijgen” (DRAULANS 1927, p. 144). De reis naar Berlijn was bekend geraakt door de publikatie van een foto van de afvaardiging (onder wie August Borms) in het gezelschap van een Duits officier.

28. *Ons Vaderland* 12, 17 en 21.02.18, 01.03.18. De krant nam ook de tekst op van de Belgische regering die de protesterende Vlamingen in het bezette land op 15 februari gelukwenste, maar voegde er meteen aan toe: „wij vertalen uit het fransch, steeds blijvende hopen dat wij weldra officieele teksten in 't Vlaamsch zullen krijgen!” (03.03.18). De krant publiceerde ook diverse artikels tegen het aktivisme die de regering ter beschikking stelde, wat in *Ons Vaderland* iets buitengewoons was (AMVC D22502/D, procesbundel nr. 38 verklaring C. Merchant 21.02.22); deze perscampagne was een initiatief van premier de Broqueville (L. SCHEPENS, *Koning Albert, Charles de Broqueville en de Vlaamse Beweging tijdens de Eerste Wereldoorlog*, Tielt/Bussum 1983, p. 178). Een fraaie demonstratie van „Mevrouw Knipschaar” is het artikel van H. Borginon over „Puyvelde tegen Vlaanderen” dat op 20 februari verscheen, of liever: niet verscheen, want de censuur liet alleen de titel en de naam van de auteur staan. Anderzijds mag men niet uitsluiten dat de redactie witte vlekken als verkoopsargument hanteerde.

De *Vlaamsche Catechismus*, opgesteld door Cyriel Verschaeve, die in maart 1918 verspreid werd en het standpunt van de radikale vleugel van de frontbeweging weergaf, ging duidelijk tegen *Vlaanderens dageraad* in: bij de beoordeling van het aktivisme ging het niet om de personen noch om hun inzichten, maar alleen om „hun beginsel en 't uitwerken ervan”. Het uitgangspunt van het aktivisme was juist: Vlaanderens recht ging onbetwistbaar boven het recht van België. Wat de toepassing betrof, verdedigde de *Catechismus* zowel de vervlaamsing van de Gentse universiteit als de invoering van de bestuurlijke scheiding, al was deze in strijd met de Belgische wetgeving. De *Catechismus* beschouwde het aktivisme als een revolutionaire voorhoede die er terecht vanuitging dat het diepgezonken Vlaamse volk zelf nooit zijn recht zou opeisen: „Men moet willen in de plaats van degenen die niet meer kunnen willen, en willen is daden stellen”²⁹.

Het uitblijven van positieve reakties uit Le Havre droeg ongetwijfeld bij tot een toenemende sympathie voor het aktivisme. Karel Van Sante heeft deze sfeer o.i. korrekt verwoord toen hij op 14 juni in *Het Vlaamsche Nieuws* over „onze Yzerjongens” schreef:

„Voor hen stonden de Duitschers, achter hen de regeering, hun hart wankelde. Zij dachten nog niet allen gelijk de aktivisten, doch zeker niet meer gelijk de passivisten, zij wilden noch oordeelen, noch veroordeelen. Eerloozer en eerloozer bleek iederen dag het bestuur. De herinnering aan 't onrecht dat zij vroeger in den persoon der Duitschers veroordeelden, verzwond. Hier immers werd een onrecht gepleegd, grieveerder dan 't eerste”.

Het moeilijke punt voor de frontbeweging was vooral: welke tol betaalde de Raad van Vlaanderen aan Duitsland? Of zoals de overlopers het formuleerden: „Die Aktivisten an der Front erklärten ihre prinzipielle Zustimmung zu dem Vorgehen der Aktivisten und waren sich nur über verschiedene Fragen unklar, z.B. darüber, inwieweit die jetzt von Deutschland unterstützte flämische Bewegung nur ein Vorwand für deutsch-annexionistische Pläne sei oder nicht” (F).

Over de samenwerking met Duitsland waren de meningen aan het front nochtans ook al geëvolueerd. In *Vlaanderens dageraad aan den IJzer* werd alleen ge-
wezen op het gevaar voor Duitse overheersing. De *Catechismus* besteedde een apart hoofdstuk aan „de Duitse hulp”. Daarin staat te lezen dat Duitse hulp hatelijk is en verworpen moet worden behalve als deze „ons geven kan en geven zal wat voor ons leven noodzakelijk is” (daarbij wordt meteen gesugereerd dat de Belgische regeering wel „kan” maar niet „zal”). De aktivisten

29. *Catechismus van den Vlaamschen nationalist*, Brussel 1919 (2e ed.), pp. 19 e.v.

mochten de Duitse hulp aannemen op voorwaarde dat deze uitsluitend de Vlaamse en niet de Duitse belangen diende. Dit laatste was het geval, „zoo Vlaanderen daarom dank of genegenheid aan Duitschland gaf, of een tegenverplichting aanging”³⁰.

Eind maart geloofde Verschaeve alleen nog in Duitse hulp. Aan Karel Van Sante zei hij: „Vlaanderen moet gered, dat willen wij nietwaar, maar hoe? Door België, helaas 't was al ontgoocheling wat wij beleefden; door de Verbondenen, ze helpen ons verdrukken; door ons eigen volk, het valt dieper en dieper in slaap. Wat blijft ons over? Duitse hulp, activisten worden. 't Is schrikkelijk, maar 't is zoo”³¹.

De militaire situatie speelde uiteraard ook een rol. Op 21 maart zette het Duitse leger een grootscheeps offensief in dat een doorbraak forceerde ten zuiden van de Belgische linies. Koning Albert vreesde dat zijn leger omsingeld en vernietigd zou worden. Hij was niet van plan het Belgische grondgebied te verlaten, wat impliceerde dat hij de laatste morzel grond tot de laatste man wou verdedigen. De frontleiding maakte zich dan ook terecht zorgen over haar organisatie en achterban. Hoewel ze, zoals de koning, niet van plan was in Frankrijk verder te vechten, voelde ze er niets voor de Vlaamse jongens te laten uitmoorden. De militaire dreiging maakte een radicale ingreep vanwege de

30. *Catechismus* 1919, pp. 27-28. Charpentier stelde de vraag omzichtig bij zijn bezoek aan de Raad van Vlaanderen: „ons huidig standpunt heeft nog geen scherpheldere omlijning. Principieel is er volstrekte eensgezindheid met de activisten; duidelijk wordt door de leiders ingezien dat zij den eenigen weg volgen die werkelijk op het doel afgaat. Toch bestaat nog meeningsverschil over de noodzakelijke aanwending van sommige procédés en wordt vrees gekoesterd nopens de bindende gevolgen der gebruikte tactiek. Dit wordt echter op het ondergeschikte plan van detailkwesties geschoven die later opheldering kunnen verkrijgen bij voldoende toelichting” (C). Toen Gevolmachtigde Pieter Tack vroeg wat hij precies bedoelde, verduidelijkte Charpentier dat de frontiers zich afvroegen welke diensten de activisten voor de Duitse steun moesten leveren, of zoals Tack het scherp stelde: het ging om de vrees „dat wij een gedeelte van ons land zouden verkoopen”. De Gevolmachtigden ontkenden dit natuurlijk. Ze verzekerden „dat zulks volstrekt uitgesloten is en dat ons eenig doel is de volledige zelfstandigheid van Vlaanderen te bewerken” (E).

31. Brief K. Van Sante aan E.P. Vosté van 22.06.18, Nederlandse tekst en facsimile Duitse vertaling in RUDIGER 1922, pp. 131-143). De geestesgesteldheid van Verschaeve vindt men blijkbaar ook terug in het pamflet *Bestuurlijke scheiding en activisten* — dat de overlopers op 30 april ook meenamen —, waaruit we echter maar één citaat hebben: „Maar men werpt Vlaanderen in Duitschland's armen! Als 't er de redding in vindt, wat dan?” (RUDIGER 1922, pp. 96-97).

frontleiding des te dringender. In deze paniekstemming werd „eer Vlaanderen vergaat” de grootste bekommernis.³²

De hele stemming in de frontbeweging wordt op 11 april opvallend nauwkeurig weergegeven in een rapport van de Duitse inlichtingsofficier Staehle:

„Le soldat flamand a la prétention d'être un bon patriote. Il est le plus souvent ennemi de l'Allemagne et il considère souvent les activistes en pays occupé avec une certaine méfiance, à cause de leur collaboration avec l'ennemi. Les plus pondérés ne les traitent toutefois pas de „traîtres”. Leur but, qui leur apparaît de façon assez imprécise, notamment l'égalité des Flamands avec les Wallons, ce but, ils croient être en état de l'atteindre sans l'aide allemande, après la fin de la guerre, „quand chaque soldat flamand sera un propagandiste du mouvement flamand”.

La nouvelle d'un mouvement activiste en pays occupé le réconforte dans cet espoir, car il paraît signifier un soutien pour le mouvement à l'armée.

Que la séparation administrative est la condition essentielle de l'égalité des droits: il ne s'en est pas toujours clairement rendu compte, mais il est entièrement prêt à se rallier à la revendication de la séparation, quelquefois en complet accord avec ses camarades wallons, mais en maintenant l'intégrité de l'État belge. Le nombre des protagonistes d'un État flamand autonome est apparemment petit. Et la confiance en un appui de la cause flamande par les Allemands, lors des pourparlers de paix, est d'autant plus petite, que le gouvernement allemand n'a pas exposé clairement les derniers buts de la Flamenpolitik allemande”³³.

De opdracht

In zijn rapport (K) heeft Debeuckelaere de opdracht van Charpentier in vier punten samengevat, die we een na een willen bespreken.

„1. Über die Zustände an der Front und über den Stand der Bewegung zu berichten, Flandern aufzuklären über unser Leiden und Kämpfen, und schliesslich darüber, wie wir über den Frieden denken.

32. SCHEPENS 1983, pp. 185-186. Gravez formuleerde het zo: „De toestand van ons Yzerleger werd akelig, en voor ons stelde zich eene gewichtige vraag: wat moeten wij doen? Ons leger aan volledige verdelging prijsgeven, met tot het uiterste te strijden, zelfs op vreemden grond, voor vreemde belangen of moeten wij het opnemen voor onze jongens en doen al wat mogelijk is om ze aan hunnen thuis weer te geven, en redden wat er nog te redden valt?” (GRAVEZ 1933, p. 83). De onwil om in Frankrijk verder te vechten viel ook aan de Duitsers op. Zo noteerde Staehle op 26 juni: „Immer wieder begegnet man der wie selbstverständlich ausgesprochenen Behauptung, dass kein Flame auf französischem Boden weiterkämpfen würde” (AA 200).

33. Rapport STAEHLE 11.04.18 in RUDIGER 1921, pp. 299-302.

2. Unser Programm mit dem der Flamen im besetzten Gebiet in Einklang zu bringen. Wir wussten nur wenig von der Entwicklung des flämischen Gedankens, aber doch soviel, dass allerlei Schattierungen bestanden. Dazu musste mit nachstehenden fünf Personen Rücksprache genommen werden: Dr. Dörfel, Dr. Speleers, Dr. Depla, Dr. Jakob und Prof. Vlieberg. Ausser mit ihnen durfte Charpentier mit niemand verhandeln; sie sollten dafür sorgen, dass die gewünschte Übereinstimmung zustande käme.
3. Zu versuchen, die Gefangenen in den Lagern unter unseren Programm zu sammeln, die Neueingebrachten der Bewegung zuzuführen.
4. Charpentier hatte dem Obmann einen Bericht zu senden, aus dem nur dieser entnehmen konnte, dass das Schriftstück von ihm ausging³⁴.

Debeuckelaere onderstreepte vooraf dat alleen Charpentier van de frontbeweging een mandaat gekregen had. Dit wordt door niemand betwist. Wel lopen de meningen uiteen over De Schaepdrijver die zich naderhand aanmeldde als een afgezant van Verschaeve „wiens — dixit Charpentier — zedelijk gezag ruimschoots kon opwegen tegen dat van om 't even welk lid der legervergadering". Volgens De Schaepdrijver had Verschaeve hem meegestuurd omdat Charpentier „een te zwak karakter had en het alleen niet zou gedaan hebben". Bij zijn aankomst vertelde De Schaepdrijver nochtans dat hij op eigen houtje meegekomen was (B). Toen Verschaeve een paar dagen later Van Sante naar het bezette gebied stuurde, stelde deze pas bij zijn aankomst vast dat er drie dagen eerder „nog twee studenten met dezelfde opdracht belast" overgelopen waren. Het is toch onwaarschijnlijk dat Verschaeve Van Sante niet over zijn eerste zendeling ingelicht zou hebben. We denken dan ook dat De Schaepdrijver het gezag van Verschaeve, de „proost" van de frontbeweging, achteraf ingeroepen heeft om goed te praten dat hij tegen het verbod van de

34. Debeuckelaeres verklaring aan Staehle was beknopter: „Charpentier hatte den Auftrag — das Einverständnis der deutschen Militärbehörde vorausgesetzt —, mit einer Reihe ihm namentlich benannter Flamenführer, wie Professor Dörfel, Dr. Depla u.a. im besetzten Belgien Rücksprache zu nehmen; diese Flamenführer sollten prüfen, ob ein Zusammengehen der Aktivisten in Belgien mit der Frontpartei möglich sei; Charpentier sollte darüber an die Frontpartei berichten, gleichzeitig auch vom besetzten Gebiet aus eine Propaganda an der belgischen Front im Sinne der Frontpartei entfalten" (J). De propaganda aan het Belgische front komt niet in K ter sprake en is zelfs tegenstrijdig met het 3e punt van K. We veronderstellen dat Staehle, die verantwoordelijk was voor de Duitse propaganda aan het front, hier probeerde Debeuckelaere te laten goedkeuren wat de overlopers in Duitse dienst verricht hadden. SCHEPENS citeert een (ander) verslag van Debeuckelaere — dat we niet terugvonden - dat de opdracht in dezelfde termen omschrijft: 1) een propaganda-opdracht, nl. het bekend maken van de IJzertragedie; 2) eenheid van programma tot stand brengen tussen gematigde activisten en passivisten; 3) in krijgsgevangenschap gaan leven volgens de frontgedachten (1973, pp. 547-548).

frontleiding in overgelopen was. Dit sluit niet uit dat Charpentier hem eventueel geloofde³⁵.

1. *Charpentier moest Vlaanderen inlichten over de toestanden aan het front, de frontbeweging en haar mening over de vrede.*

De eerste opdracht betrof een zuiver informatieve taak: Charpentier moest het bezette gebied inlichten over de strijd van de frontbeweging achter de IJzer. Daarmee wou de frontleiding enerzijds druk uitoefenen op de Belgische regering, anderzijds het bezette land inlichten voor het geval de frontbeweging met het Belgische leger vernietigd zou worden. Daarvoor had de afgezant het nodige materiaal meegekregen, bv. de open brieven aan de koning, maar ook de *Catechismus* van Verschaeve — die hij (en zijn opdrachtgever?) blijkbaar als een officieel geschrift van de frontbeweging beschouwde. Verder allerlei krantenberichten, klachten van vervolgde soldaten en een heel pak groeten van soldaten aan hun familie (B en C).

Charpentier heeft de meegebrachte documenten in drie brochures verwerkt, samen met De Schaepdrijver die duidelijk de leiding nam: zijn naam staat het eerst op de brochures vermeld en het was ook De Schaepdrijver die de instructies aan de drukker gaf. De teksten werden door de Duitsers op belangrijke punten gecensureerd³⁶. De brochures werden in grote oplage verspreid en uitvoerig in de activistische pers geciteerd. Charpentier schreef dus niet ten onrechte in zijn verslag voor de frontleiding: „De boodschap is gebracht, de dageraad van Vlaanderen's zonne is hier opgerezen omluisterd van den bloed-

35. DE BRUYNE 1989, p. 196; ELIAS 1971, I, p. 137; brief K. Van Sante aan E.P. Vosté 22.06.18, Nederlandse tekst en facsimile Duitse vertaling in RUDIGER 1922, pp. 131-143. Uit deze brief konkluderen we meteen dat Van Sante niet nagestuurd werd, omdat de frontleiding van Charpentier geen nieuws kreeg. Wat in zijn brief staat, verschilt wel enigszins van het verhoor van Staehle, aan wie Van Sante o.m. verklaarde dat hij in opdracht van de Legervergadering overgelopen was. Als hoofdopdracht gaf Van Sante het voeren van defaitistische propaganda in het Belgisch leger op (Franse vertaling in RUDIGER 1921, pp. 279-280). Bij het verhoor van Debeuckelaere noteerde Staehle dat De Schaepdrijver „gegen den Willen der Frontpartei mitkam, wie damals bereits gemeldet wurde" (J).

36. Zie de nota van De Schaepdrijver aan de drukker, met stempel van de censuur (facsimile in RUDIGER 1921, dokument nr. 21). Op de vraag of Vlaanderen en België terzelfdertijd in hun recht hersteld kunnen worden, antwoordde de *Catechismus*: „Alleen door Duitschen invloed, na een Duitse overwinning dus; maar na een Duitse overwinning loopt Vlaanderen evenveel gevaar als België voor opslorping" (*Catechismus* 1919, p. 19). In de „Duitse" editie verdween het tweede deel van deze zin (DE SCHAEPPDRIJVER EN CHARPENTIER 1918, p. 96).

schijn der IJzerhelden. Het Vlaamsche volk weet nu welk een tragischen strijd om het zijn of niet zijn, zijn edelste zonen doorworstelen'' (H)³⁷.

Er kan alleen discussie zijn over de vraag of Charpentier zijn opdracht op de juiste manier uitgevoerd heeft, meer bepaald of hij daarbij met de Raad van Vlaanderen of de Jong-Vlamingen mocht samenwerken. Wegens het gekende wantrouwen van de frontleiding tegen de Raad van Vlaanderen, kon het niet de bedoeling zijn op samenwerking met de Raad of Jong-Vlaanderen aan te sturen. We sluiten dus uit dat Charpentier opdracht kreeg zich tot de Raad te wenden, zoals in de eerste verklaringen van de overlopers te lezen staat:

„Der Auftrag der Abgesandten geht dahin, das Einvernehmen der deutschen Militärbehörden vorausgesetzt, Fühlung zu nehmen mit dem Rat von Flandern und mit einigen anderen als besonders geeigneten Persönlichkeiten, um sie über die im belgischen Heer herrschende Stimmung und die Bedeutung der aktivistischen Bewegung an der Front zu unterrichten'' (B).

„Onze eigenlijke zending: De Raad van Vlaanderen, inzonder prof. Dosfel, Speleers, Depla, Jacob, uitvoerig inlichten over de frontbeweging, de namen hare gezaghebbendste leden, hare plannen van toekomstige politiek'' (D).

Deze verklaringen zijn beslist onnauwkeurig. Waar de Duitse tekst nog het onderscheid respecteert tussen de Raad van Vlaanderen en de te bezoeken prominenten, maakt de eigen verklaring van de overlopers uitgesproken tegenstanders van de Raad (zoals Dosfel en Speleers) lid van deze Raad. Even opvallend is dat hun tekst Vliebergh — van wie men wist dat hij tegen alle aktivisme gekant was — niet vermeldt. Bovendien liet De Schaepdrijver deze tekst door de vijf overlopers ondertekenen, hoewel hij goed wist dat er maar één van hen gemandateerd was. Bij hun bezoek aan de Kommissie van Gevolmachtigden op 10 mei gaven de overlopers de indruk, ten onrechte, dat de frontbeweging al helemaal op het Jong-Vlaamse standpunt stond (D, E en F). Deze vertekeningen schrijven we in de eerste plaats toe aan de radikalizerende invloed van De Schaepdrijver. Het voortvarend optreden van de overlopers was wellicht gedeel-

37. De reacties op de overlopers in het bezette gebied zijn een aparte studie waard. De aktivisten waren uiteraard blij met deze onverwachte propagandistische steun, al stonden ze zelf wat skeptisch (cf. FAINGNAERT 1933, p. 789). De bevolking reageerde waarschijnlijk nog gereserveerder en zelfs vijandig. Charpentier, De Schaepdrijver en Van Sante kregen bv. moeilijkheden met hun familie (V. HAESAERT, *De oorlog*, in *Voor - 1830 - na*, een speciaal nummer van *De Dietsche Gedachte* IV/10-11-12 (1930), p. 92; RUDIGER 1922, p. 163). Van Sante schreef op 2 juli in *Het Vlaamsche Nieuws*: "De IJzer is niet meer met Havere. Ik weet het wel, hier in 't bezette deel, als wij het vertellen, gelooft men ons niet". Krijgsgevangenen die van de Duitsers een paar dagen naar huis mochten, werden als spionnen beschouwd, kloeg C. Van Sante op 13 juli in hetzelfde blad.

telijk ook te wijten aan het feit dat ze — zoals Oszwald signaleerde — de schakeringen in het aktivisme nauwelijks kenden³⁸.

Bijzonder belangrijk is echter dat de overlopers zelf tweemaal duidelijk gemaakt hebben dat ze zich niet in opdracht tot de Raad van Vlaanderen richtten. Toen ze in Kortrijk namens de Raad het bezoek kregen van Spincemaille, hebben ze „*décliné leurs titres et qualités comme représentants du front-party*”, zo verklaarde een Duitser die als vertegenwoordiger van de Inlichtingendienst het onderhoud bijwoonde. Bij hun bezoek aan de Gevolmachtigden verklaarden ze: „Wij treden persoonlijk op en niet in naam der organisatie” (E)³⁹.

Anderzijds moest de frontleiding zich toch realiseren dat contacten met de Raad van Vlaanderen moeilijk te vermijden waren. Hoe konden de Duitsers een campagne over de Vlaamse frontbeweging toelaten zonder (minstens) de Raad van Vlaanderen te raadplegen? De tekst van Debeuckelaere (K) formuleert terzake geen beperkingen. We geloven Charpentier dan ook als hij schrijft: „Mijne lastgevers — gezien hunne onbekendheid met het terrein waar zij mij henen stuurden — moesten wat aangaat de middelen tot uitvoering mij onbeperkte vrijheid laten”⁴⁰.

Bij de uitvoering van deze opdracht werd de keuze van Charpentier inderdaad sterk bepaald door wie hij te zien kreeg. De eerste Vlaamse bezoeker van de overlopers was de Brugse geneesheer Emile Dumon, een vooraanstaand Jong-Vlaming, een van de zeven leden van de Raad die in maart 1917 naar Berlijn afgevaardigd was. Overgebracht naar Kortrijk kregen ze eerst het bezoek van Jules Spincemaille, gestuurd door de Raad van Vlaanderen, vervolgens van de Kortrijkse geneesheer Alfons Depla, die op aandringen van Spincemaille en Jef Vanden Eynde lid van de Raad geworden was. Depla raadde de overlopers aan zich met hun dokumentatie tot het Propagandabureau (van de Raad van

38. Oszwald schreef over de overlopers: „Die Stimmung ist durchaus radikal und jung-flämisch, ohne dass man über die Fragen, die die Jung-Flamen von den anderen Gruppen innerhalb des besetzten Gebietes trennen, wie z.B. die Fragen von Personal- oder Real-Union zwischen Wallonien und Flandern, jenseits der Front etwas weiss” (F).

39. Over het ondertekenen van de verklaring, zie de bekentenissen van M. Torreelle (AMVC D22502/D, procesbundel nrs. 325-328); IB. nr. 320 ondervraging P. Bermann 14.02.22.

40. DE BRUYNE 1989, p. 195. Borginon geeft toe dat de uitvoering van deze opdracht grotendeels van de Duitsers afhankelijk was. Deze konden uiteindelijk met de meegebrachte dokumenten doen wat ze wilden. „De Frontleiding moest dat bijgevolg voorzien en aanvaarden” (DE BRUYNE 1989, p. 121). Dat laatste geldt o.i. evenzeer voor de samenwerking met de Raad van Vlaanderen op dit punt.

Vlaanderen) te wenden. R.P. Oszwald, een van de topambtenaren van de *Flamenpolitiek*, kwam hen aanbevelen met de Raad van Vlaanderen contact op te nemen⁴¹.

Men kan het de overlopers dan ook moeilijk kwalijk nemen dat ze een onderhoud met de Raad van Vlaanderen aanvroegen. Men kan hen wel verwijten dat hun verklaringen niet altijd nauwkeurig waren en vooral dat ze het wantrouwen van de frontleiding t.o.v. de Raad van Vlaanderen onvoldoende vertolkt hebben.

De septemberverklaring van Debeuckelaere (K) is de enige bron die een scherp onderscheid maakt tussen het eerste en tweede punt van Charpentiers opdracht. De andere, beknoptere documenten vermengen meestal de twee punten⁴². Maar ook als men aanneemt dat Charpentier voor de eerste, louter informatieve taak het advies van de vijf in het tweede punt bedoelde flaminganten moest inwinnen, blijven bovenstaande opmerkingen geldig. Alleen moet men eraan toevoegen dat Charpentier zich beperkte tot het advies van één van de vijf. Hoogstwaarschijnlijk heeft hij vóór de ontvangst door de Gevolmachtigden niemand van de vertrouwensmannen van de frontleiding geraadpleegd behalve Depla, lid van de Raad, die hem naar het Propagandabureau van deze Raad verwees. Deze suggestie volgde Charpentier op. Het ligt voor de hand dat hij voor deze belangrijke aangelegenheid via de Gevolmachtigden moest passeren.

2. *Charpentier moest het programma van de frontbeweging in overeenstemming brengen met dit van de activisten. Daarover moest hij onderhandelen met vijf vertrouwensmannen, maar met niemand anders.*

Debeuckelaere gaf Charpentier een tekst mee met de titel „Onze voorwaarden” (G). Deze tekst wordt niet vermeld in de Duitse verhoren en werd even-

41. M. VAN DE VELDE, *Geschiedenis der Jong Vlaamsche Beweging*, 's-Gravenhage 1941, p. XL; A. DE BRUYNE, *Lodewijk Dosfel*, Wilrijk 1967, pp. 261-262; AMVC D22502/D, procesbundel nr. 320; ELIAS 1971, I, pp. 143-144.

42. Zelfs Debeuckelaere hield de twee punten niet altijd uit elkaar. In een ongedateerd document (juli 1918?) schreef hij dat Charpentier de vijf moest opzoeken en „alles zeggen wat hier gebeurd, hun toonen wat hier verschenen was en vragen op dezelfde wijze te werken” (TORES 1974, p. 136). Toen Debeuckelaere in september een bezoek bracht aan zijn vriend Philip Van Isacker, die de zending als een onbegrijpelijke misstap bestempelde, verdedigde Debeuckelaere zich met het argument dat Charpentier vertrokken was met „een goed bepaalde opdracht die hij te buiten was gegaan. Hij moest alleen contact nemen met enkele Vlaamse leiders in het bezette gebied, o.m. met Vliebergh en Dosfel en dan handelen volgens de aanduidingen die zij gaven” (Ph. VAN ISACKER, *Tussen staat en volk*, Antwerpen 1953, p. 50). Ook J. Van Severen combineerde de twee in juni 1918 evenals De Pillecyn in januari 1919 (BELPAIRE 1947, p. 348; brief F. De Pillecyn aan J. Charpentier 06.01.19 in DE BRUYNE 1989, p. 151).

min opgenomen in de drie propagandabrochures die de overlopers naderhand uitgaven. We vermoeden derhalve dat deze tekst speciaal bedoeld was om alleen met de genoemde vijf te bespreken en dat Charpentier dit dokument daarvoor achterhield. De tekst bevat het gekende programma van de frontbeweging: zelfbestuur voor Vlaanderen en Wallonië met een regeling voor de gemeenschappelijke belangen, indeling van het leger in Vlaamse en Waalse regimenten, vervlaamsing van de Gentse universiteit. Voor de beoordeling van de vervlaamsingsmaatregelen onder de bezetting was het belang van het Vlaamse volk het enige criterium. Ook de voorwaarden voor de vrede werden uiteengezet. De frontbeweging wou weten of er op basis van deze „voorwaarden” samenwerking mogelijk was tussen de frontbeweging en het gematigde aktivisme.

Over dit programma moest Charpentier onderhandelen met vijf genoemde flaminganten — de „vertrouwde voormannen” uit *Vlaanderens dageraad* die door de radikale aktivisten in de hoek gedrumd waren. Deze keuze was vooral het werk van Debeuckelaere. Sinds 1912 was deze algemeen sekretaris van het *Katholiek Vlaamsch Oud-Hoogstudentenverbond*. Zo had hij ongetwijfeld geregeld kontakt met de Gentse oogarts Reimond Speleers, ondervoorzitter van de Oostvlaamse afdeling, die dicht bij het ateneum woonde waar Debeuckelaere in april 1913 benoemd werd. Lodewijk Dosfel was sekretaris van deze Oostvlaamse afdeling. De Kortrijkse geneesheer Alfons Depla was een ander idool van de Vlaams-katolieke jeugd en eveneens lid van het *Oud-Hoogstudentenverbond*. De Leuvense hoogleraar Emiel Vliebergh was wellicht de keuze van Hilaire Gravez. Antoon Jacob was een tijdelijke kollega van Debeuckelaere op het Gentse ateneum en vooral een vriend van Oscar De Gruyter, die op hetzelfde ateneum werkzaam was en met wie hij nog steeds korrespondeerde; in 1915 was Jacob samen met René De Clercq, van hetzelfde ateneum, in het nieuws gekomen als redakteur van *De Vlaamsche Stem*, waarvoor de frontbeweging steeds sympathie gekoesterd had. In de keuze merken we minder invloed van Borginon, die overigens pas sinds december 1917 van de Legervergadering deel uitmaakte. Dit zou mede kunnen verklaren waarom Borginon zich later gemakkelijk van de onderneming kon distantiëren (cf. *infra*)⁴³.

43. M. UREEL, *Debeuckelaere, Adiel, Encyclopedie der Vlaamse Beweging*, Tielt/Utrecht 1973, I, 378. Het prestige van Depla bij de frontleiding bleef hoog, ondanks zijn toetreding tot de Raad van Vlaanderen; Depla kwam bv. als tweede aan de beurt toen *Ons Vaderland* in juli 1918 startte met een portrettenreeks van Vlaamse leiders; de censuur schrapte de kleine helft van dit huldeartikel (21.07.18). Hilaire Gravez, bij het uitbreken van de oorlog student geneeskunde in Leuven, had Vliebergh nog op 8 augustus 1914 een bezoek gebracht; hij was actief in de studentenkring *Amicitia* die het ontspanningsleven wilde veredelen en die Vliebergh steunde; Gravez werd ondervoorzitter, Vliebergh erevoorzitter van dit „waterkasteel” (P.J. SALSMANS, *Prof. dr. Emiel Vliebergh*, Leuven 1945, p. 132 en 138). G. DE SMET, *Jacob, Antoon, Encyclopedie* 1973, I, p. 711; J. FLORQUIN, *Gruyter, Oscar De, Encyclopedie* 1973, I, p. 622.

De samenstelling van deze lijst was relatief verscheiden: één lid van de Raad van Vlaanderen (Depla), één man die de Raad van Vlaanderen verlaten had (Jacob), twee gematigde activisten die de vervlaamsing van de Gentse universiteit aanvaard hadden en er zelfs doceerden maar de Raad van Vlaanderen afwezen (Dosfel en Speleers), één man die alle aktivisme veroordeelde (Vliebergh). Met Jacob was ook de linkse vrijzinnigheid vertegenwoordigd. Op het lijstje stonden alleen, en niet toevallig, geen radikale Jong-Vlamingen zoals Borms, al was ook deze bestuurslid van de Oostvlaamse afdeling van het *Oud-Hoogstudentenverbond*.

De overlopers hadden het eerst contact met Depla, die hen naar het Propagandabureau van de Raad van Vlaanderen verwees. Dosfel weigerde aanvankelijk de deserteurs te bezoeken, maar zou hen later leren waarderen toen hij nader kennis maakte. Charpentier en De Schaepdrijver hebben in elk geval hun eerste brochure piëteitsvol aan Dosfel opgedragen, de derde aan Depla. Charpentier vertelde later dat hij ook Speleers gesproken had, maar niet met Jacob of Vliebergh. De volgende maanden had hij vooral contact met Dosfel⁴⁴.

Voor de resultaten van deze „besprekingen” beschikken we alleen over het verslag van Charpentier (H):

„I,II, III, IV [verwijzingen naar Dosfel, Depla, Speleers en Jacob]. Veel reeds is gedaan en nog blijft er oneindig veel te verrichten over. 't Zal de taak zijn der IJzerjongens 't werk hunner broeders te voleinden en te bezegelen. [...]. Waarom gedraald als 't recht dat gij vraagt steunt op de macht die gij bezit. [...] Nu moet er een einde gesteld aan onrecht en schande, aan rouw en ellende, aan lijden en ballingschap. Ja, nu moet het, want het volk roept om vrede, en die stem moet gehoord worden! [...]

Laat dan teerhartigen en gevoelsmensen (V)[lees: Vliebergh] terzijde, die voor de logische uitwerking hunner beginselen terugdeinzen”.

De boodschap is duidelijk. De eerste vier adviseerden volgens Charpentier dat de frontbeweging van haar macht gebruik moest maken om het werk van de activisten verder te zetten en te consolideren, d.w.z. massaal te deserteren en de leiding van de Vlaamse Beweging in Vlaanderen over te nemen. Op deze wijze zou ze meteen een einde maken aan de oorlog in Vlaanderen en een internationaal voorbeeld geven. Met de mening van Vliebergh mocht men geen rekening houden.

44. ELIAS 1971, I, p. 140; DE BRUYNE 1967, pp. 260-263; nota Charpentier in DE BRUYNE 1989, p. 195. Zie ook het kommentaar van Borginon (DE BRUYNE 1989, pp. 125-126).

Dit verslag van Charpentier is op zijn minst onnauwkeurig. Hoe kon hij bovengaande als de mening van de vijf doorgeven als hij (minstens) twee ervan niet gesproken had? De overgebrachte boodschap kan hoogstens het standpunt van Depla zijn; Dosfel en Speleers betrachtten steeds binnen de grenzen van de Belgische wetgeving te blijven. In elk geval is het duidelijk dat Charpentier aan zijn tweede opdracht onvoldoende aandacht besteed heeft. Toch hield hij in zijn verslag (H) vol dat hij zijn opdracht nauwgezet uitgevoerd had. In een postscriptum op een pamflet van Van Sante onderstreepte hij dit even duidelijk. De nadruk waarmee hij dit verklaarde en de twijfel die hij zelf toegaf, wijst er echter op dat hij beseftte dat er toch iets op aan te merken viel⁴⁵.

3. *Charpentier moest proberen de frontbeweging in de krijgsgevangenkampen uit te bouwen.*

De frontleiding kon moeilijk voorzien dat de Duitsers de overlopers in België zouden houden om hen in de propagandaslag in te schakelen. Normaal moesten ze naar een krijgsgevangenenkamp in Duitsland overgebracht worden. Het ligt in de lijn van de filosofie van de missie dat Charpentier bevel kreeg daar de Vlaamse krachten te „mobilizeren” voor de frontgedachten.

Charpentier heeft zelf toegegeven dat hij deze opdracht volkomen over het hoofd gezien heeft. Hij verdedigde zich met het argument dat hij in Vlaanderen zinvoller werk kon verrichten. Meteen bevestigde hij dat de „geest van het front” inhield dat hij vooral de Jong-Vlamingen in het kamp tot het frontprogramma moest overhalen, maar hij voelde er naar eigen zeggen niets meer voor „aan remmende beweging te gaan doen”⁴⁶.

Het valt ons vooral op dat Charpentier en De Schaepdrijver de beslissing om in Vlaanderen te blijven kort na hun aankomst namen. Er is al sprake van in

45. „Aan de groote taak ons opgelegd hebben wij onverdroten gearbeid met inspanning van alle krachten. Uitsluitelijk volgen wij diegenen in wien gij betrouwen stelt en geen haarbreed zijn wij afgeweken van den voorgeschreven weg. De heilige tucht, aan dewelke wij immer onderworpen blijven, hebben wij ten stüpste gehandhaafd. Doch gebrek aan inlichting heeft soms den twijfel in ons harte geslagen” (H). Een ongedateerd pamflet van Van Sante eindigt met het volgend naschrift (wat wij tussen haakjes geven, is in het handschrift doorgedaald en vervangen door wat wij *onderstreept hebben*): „Ijzerjongen vraagt gedokumenteerde medewerkers en verzekert zijne frontvrienden, dat hij en zijne makkers immers op 't standpunt staan *van vroeger* [dat hun is aangegeven] en in nauwe betrekking *met I, II, III en IV*, [met de Vlaamsche leiders van voor den oorlog] die eenieders vertrouwen genieten” (*Vlaamsche Soldaten!*, facsimile in RUDIGER 1921, dokument nr. 27).

46. DE BRUYNE 1989, p. 197. Charpentier wist dus heel goed dat de Jong-Vlamingen veel verder gingen dan de frontbeweging wilde gaan.

hun verhoor door Staehle (B) en in hun eigen verklaring van begin mei staat te lezen: „Bijkomstige zending: Als propagandisten heel den lande door op te treden; de massa bekend te maken, door meetings en schriften, 't IJzermarktelaarschap der Vlamingen; de ouders van gekende frontflaminganten te gaan inlichten over de meening hunner zonen en de straffen en vervolgingen uit dien hoofde opgelopen” (D). Hoe konden de overlopers op dat ogenblik al beoordelen waar ze het meest zinvolle werk konden verrichten? Twee factoren speelden o.i. hier een rol: het radikalisme van De Schaepdrijver en vooral de aantrekkelijke mogelijkheid — wellicht een Duitse suggestie? — om in Vlaanderen te blijven en bovendien als propagandist betaald te worden.

4. *Charpentier moest over zijn missie verslag uitbrengen bij de ruwaard.*

Over de wijze waarop Charpentier verslag moest uitbrengen, bestaat enige verwarring. Deze schrijven we toe aan het feit dat hij tweemaal van zich moest laten horen⁴⁷.

Vooreerst moest Charpentier zijn aankomst melden met een rode vuurpijl, afgeschoten bij het kasteel van Vicogne. Op dit teken zou de Legervergadering aan de regering en de soldaten een circulaire sturen waarin ze de missie officieel bekend zou maken. Deze uitleg herinnert meteen aan de eerste doelstelling van de operatie: men wou de Belgische regering onder druk zetten. Meteen zou de eigen achterban vernemen dat het tijdperk van de daden begonnen was. Omdat de frontleiding het teken niet opmerkte, is de circulaire nooit verstuurd. Deze afspraak lijkt ons nogal naïef. Het is evident dat de Duitsers Charpentier niet onmiddellijk geloofden en zeker niet bereid waren stante pede een vuurpijl ter zijner ere af te schieten. Dat was trouwens niet denkbaar zonder toestemming van het legerhoofdkwartier⁴⁸.

De frontleiders wilden uiteraard ook een verslag over de missie zelf. Met Charpentier had Debeuckelaere bepaalde woorden afgesproken, waaraan hij de authenticiteit van het rapport kon erkennen. Dit verslag heeft Charpentier opge maakt en ondertekend met zijn pseudoniem „IJzerjongen”. De Duitsers hebben dit als pamflet gedrukt en in de Belgische linies verspreid. Het is mogelijk dat Debeuckelaere dit pamflet nooit onder ogen gekregen heeft. Voor de Vlaamse soldaten werd het immers steeds moeilijker om de Duitse propaganda in handen te krijgen, omdat deze systematisch door Waalse patrouilles inge-

47. Dit vindt men bij Borginon (DE BRUYNE 1989, pp. 121-123).

48. HAESAERT 1930, p. 92. Volgens Gravez werd het teken te laat gegeven en daarom niet opgemerkt (GRAVEZ 1933, p. 86), maar hoe wist Gravez dan dat het teken gegeven was?

zameld werd. Charpentier geeft echter een andere uitleg voor het uitblijven van respons: "Door nalatigheid niet van mij afhankelijk is dat verslag te laat verzonden toen reeds het verloop der mil. gebeurtenissen eene revolutionnaire daad van het leger onmogelijk maakte". Als Charpentier met „mil. gebeurtenissen” zinspeelt op het feit dat het front in beweging kwam, dan moeten we het doorsturen van zijn verslag begin september dateren. Op het proces-Debeuckelaere werd inderdaad, zij het zonder bronvermelding, betoogd dat dit pamflet op 7 september door de Duitse administratie ingeschreven werd⁴⁹.

Er is nog sprake van een ander, derde teken, dat we echter als een stunt van De Schaepdrijver beschouwen. Op 28 mei meldde Schaible, *Verwaltungschef für Flandern*, aan Berlijn: „Zum Zeichen, dass die Mission der Überläufer erfüllt worden ist, sind Karten mit den Unterschriften der Bevollmächtigten des Rats von Flandern sowie der flämischen Soldaten hinübergeschossen worden”. Dit teken zou indirect kunnen bevestigen dat de afgezant(en) zich wél tot de Raad van Vlaanderen mocht(en) richten. Na onze analyse kunnen we dit niet aannemen. Aan het Belgische front kon zo'n kaart trouwens geen goede indruk maken. De frontleiding kon er wel uit leren dat het hele gezelschap de kant van de Raad van Vlaanderen gekozen had⁵⁰.

(wordt vervolgd)

Bagattenstraat 60
9000 Gent

49. Er werden eksemplaren aan de Belgische militaire overheid bezorgd (RUDIGER 1921, p. 318). Borginon meent dus ten onrechte dat de Duitsers dit verslag niet doorgestuurd hebben (DE BRUYNE 1989, p. 123). Het uitrukken van Waalse patrouilles vernamen de Duitsers van een gedeserteerd sergeant (Rapport STAEHLE, 22.05.18 (AA 199)). Uitleg Charpentier in DE BRUYNE 1989, p. 198. AMVC D22502/D, pleidooi-notities van mr. H. Picard.

50. Schaible aan de staatssecretaris van Binnenlandse Zaken 28.05.18 (AA 199). Op 7 juni bevestigde het *Flamenpolitischer Bericht* dat er diverse kaarten met de handtekeningen van de Gevolmachtigden en de overlopers naar het Belgische front geschoten waren om de vervulling van de opdracht te melden (*Flamenpolitischer Bericht von 15. Mai - 1. Juni 1918*, 07.06.18 (AA 199)).